

Hiihtäminen Suomen kansalliseepoksessa Kalevalassa ja runokokoelma Kantelettaressa.

Helena Parviainen

tutkija
Hiihtomuseo, Lahti

Artikkeli on kirjoitettu alunperin 3:nneen FIS Kansainvälisen Hiihdonhistorian konferenssin kuulijakunnalle vuonna 2004.

Kansalliseepos Kalevala

Kalevala on Suomen kansalliseepos. Sen keräsi lääkäri Elias Lönnrot pääosin Karjalan alueelta 1800-luvun alkupuolella toimiessaan piirilääkärinä Kajaanissa vuodesta 1833 alkaen. Lönnrot löysi myös pohjalaisia Väinämöisestä kertovia runoja (V.K.2001). Lönnrotin keruun tulosten ensimmäinen versio julkaistiin vuonna 1835, lopullinen versio vuonna 1850???

Kalevala on seikkailurikas kertomus Suomen myyttisistä hahmoista ja heidän elämästään Suomessa. Runokokoelman tapahtumat ajoittuvat Suomen rautakaudelle. Runojen syntyajoista ja alkuperäisestä kodista mainitaan seuraavaa: "Muita arveluja asianmukaisemmalle näyttää se, joka pitää niitä Permian vallan aikana syntyneinä Vienan (eli Valkean) meren kaakkoisrannoilla, taikka niiden isojen järvien, Voikojärven, Oniekan ja Laatokan seudulla (...). Se osa Suomalaisia Venäjän Karjalassa, joiden tykönä nämät runot ovat halki vuosisatojen säilyneet, näyttää kuin olisi vanhan rikkaan, voimakkaan ja kuuluisan Permian kansan suoraa jälkisukua." (lähde..)

Rautakausi ajoittuu Suomessa ajalle 500 eKr. –1300 jKr. Suomi säästy rautakaudella kansainvaellusten myrskyltä ja Suomessa elettiin melko rauhallisia vuosisatoja. Suomalaiset elivät vielä myöhäisellä rautakaudella vapaina heimoina harjoittaen kalastusta sekä turkisten ja hylkeitten pyyntiä ja vain vähässä määrin kaskenpolttoa ja karjanhoitoa. Talvisaikaan oli mahdollista saada kiinni suurtakin riistaa hiihtämisen tarjoaman nopeusedun turvin: lumisessa maastossa hanki kantoi hiihtävää pyytäjää, mutta peuran jalat upposivat syvälle lumeen. (Museoviraston sivut??)

Kalevalan hahmot

Kalevalan miehisiä päähenkilöitä ovat Väinämöinen, Joukahainen, Ilmarinen ja Lemminkäinen. Pohjoista Suomea hallitsi nainen: Louhi pohjan emäntä. Hänellä oli

kauniita tyttäriä, joita tultiin kosimaan eteläisestä Suomesta saakka. Yhden tyttären kosintamenoihin liittyy Kalevalan kuuluisin hiihtoruno: Lemminkäisen hirven hiihto. Hirven hiihtotapahtumia kuvataan runossa kolmetoista ja tapahtumien loppuosa kerrotaan runossa neljätoista (runot XIII ja osin XIV).

Ahti Lieto Lemminkäistä kuvaillaan aiemmin melko tarkasti Kalevalan kymmenennessä runossa. Runon mukaan Ahti Lieto Lemminkäinen oli Lemmin poika Saarelainen.

*"Lemmin poika Saarelainen,
kasvoi korkeassa koissa
luona armahan emonsa
laajimman lahen peräällä "*
(X:2-7)

Lemminkäinen kasvoi hyvässä melko vauraassa, huolehtivassa kodissa, joka sijaitsi korkealla kauniin ison vedenlahden äärellä. Häntä kutsutaan kymmenennen runon alussa "veitkäksi". Veitikkä on lempeä sanonta kujeilevasta pikkupojasta. Hyvistä lähtökohdistaan huolimatta hänen luonteensa kehittymisen suhteen olisi ollut toivomisen varaa. Jakeissa 15-19 pahoitellaan:

*"Vaan tuli vähän vialle
tavoiltansa turmiolle
Ain oli naisissa eläjä
Noien impien iloissa
kassapäien karkeloissa"*
(X:15-19)

Lemminkäinen omaksui huonoja tapoja, joista mainitaan voimakas mieltymys naisiin. Lemminkäinen oli todennäköisesti hauska seuramies viettäessään aikaa naisten keskuudessa juhlimalla. Varsinainen naistenmies varmaankin. Menestystä naisten parissa edesauttoi hyvä ulkonäkö. Runossa kymmenen kerrotaan, että hän oli "Itse kaunis Kaukomieli" (X:48). Yleensä miestä kuvaillaan komeaksi tai mahtavaksi. Lemminkäisen yhteydessä käytetään adjektiivia "kaunis". Kuvailulla halutaan ehkä korostaa poikkeuksellista kauneutta. Se voidaan yhdistää myös sanaan "Kaukomieli", jolloin se kuvaa ehkä Lemminkäisen kauniita tai kaunopuheisia ajatuksia kaukokaipuusta.

Hirvenhiihtoruno kuvaa Lemminkäisen kosioiretkeä Pohjolaan. Lähtiessään kosioiretkelleen Pohjolaan Lemminkäinen oli jo ennestään naimisissa. Hänellä oli korea ja arvostettu vaimo, oman kylän tyttö Kyllikki. Kyllikki oli aikanaan tavoiteltu morsian. Häntä oli kosittu Viroon ja Inkeriin saakka (X:40,42). Lemminkäinen ei ollut saanut Kyllikkiään pyytämällä tätä tämän vanhemmilta. Hän oli ryöstänyt Kyllikin itselleen. Kymmenennen runon 67:nnessä jakeessa Kyllikin sukua kuvaillaan suureksi (X:67). Ilman ryöstämistä Lemminkäisellä ei ehkä olisi ollut mahdollisuutta avioliittoon Kyllikin kanssa.

Lemminkäisen ja Kyllikin avioliitto oli alkuun sopuisa. Lemminkäinen laajensi taloaankin äitinsä neuvosta miellyttääkseen vauraisiin oloihin tottunutta nuorikkooaan (X:304). Avioliiton ehtona oli, että Lemminkäinen pidättäytyy sodankynnistä ja Kyllikki kylillä käymisestä.

"aina aikoja eleli

*nuoren neitosen keralla
ei itse sotia käynyt
eikä Kyllikki kyleä”
(XI:4-6)*

Riita puhkesi, kun Kyllikki lähti kerran kylille Lemminkäisen viipyessä yön yli kalastusmatkallaan. Kyllikki luuli miehensä rikkoneen sopimuksen ja lähteneen salaa sotaretkelle. Palattuaan kalaretkeltään lemmikäiselle selvisi Kyllikin kyläkäynnit. Lemminkäinen ”Tuosta viikoksi vihastui”(XI:25). Lopulta aviolliseen epäsopuun vedoten Lemminkäinen päätti hankkia itselleen uuden vaimon pohjolasta, yhden Pohjan akan tyttäristä .

*”Lähen Pohjola tuville
Lapin lasten tantereille
Kultia kyselemähän”
(XI:73-75)*

Lemminkäisen äiti yritti varoitella matkan vaaroista ja esteli pitkästi poikaansa lähtemästä. Lopulta matkaan päästyään Lemminkäinen kuitenkin onnistui esteistä huolimatta saapumaan perille Pohjan akan piholle saakka. Lemminkäinen oli saanut hiiden apua vahtikoirien suiden sulkemiseen ja näin onnistunut ohittamaan ne. Pohjan akan tyttären kosinta tapahtui pihalla. Lemminkäinen peräsi Pohjan akalta:

*Tuo nyt tänne tyttäresi,
impivaarasta ihanin
kassapäistä kaunokaisin”
(XIII:18-20).*

Pohjanakalla ei ollut aikomustakaan luovuttaa tyttärtään huikentelevaisuudestaan kuuluisalle Lemmikäiselle. Hän tiesi Lemminkäisen avioliitosta ja huomauttikin kosijalle asiasta. Lemminkäinen vastasi saavansa ”Täältä paremman naisen”(XIII:17) . Pohjan akka asetti kovia ehtoja avioliitolle päästäkseen eroon epämieluisasta kosijasta. Ensimmäiseksi hän vaati Lemminkäistä hiihtämään kiinni hiiden hirven. Hirven pyydystettyään Lemminkäisen sopisi vasta tulla kosimaan Pohjan neittä. Hirven omisti hiisi, paholainen ja hirvi oli siis noiduttu ja tehtävä erittäin vaativa.

*”Sanoi pohjan emäntä:
enpä anna tyttöäni
miehille mitättömille,
urohille joutaville.
Äsken tyttöjä anele,
Kuulustele kukkapäitä,
KUN SA HIIHÄT HIIEN HIRVEN
HIIEN PELTOJEN PERILTÄ”
XIII:21-28*

Lemminkäisellä ei ollut suksia tätä tehtävää varten. Hiihtotaito kuitenkin oli hallussa, koska sen puuttumista Lemminkäinen ei pohtinut, ainoastaan suksien. ”*Mistäpä sivakat saisi, kusta suksia sukusen* (XIII:35-36), Lemminkäinen mietskeli. Hän ajatteli myös mukanaan olevia muita varusteita. Hirven pyydystämistä varten hänellä olisi käytettävissään ainakin keihäs, jousi ja vasamoita.

*”Jo ois keihäs kengitetty,
kaikki valmihit vasamat,
Jousi jäntehen varassa.
(XIII:36-39)*

Neuvoa kysyttyään hän löysi lähistöltä kartanossa asuvan suksiseppän Lyylikki Kaupin.

Suksien valmistaminen

Lemminkäisen sukset valmisti Suomen Lapissa asuva suksiseppä Lyylikki Kauppi. ”tee mulle sukeat sukset, kalhut kaunoiset kaverra”(XIII 56-58), Lemminkäinen pyysi ja Lyylikki Kauppi alkoi työn. Lemminkäisen suksipuuaines hankittiin suolta. Se käy ilmi hiihtämään lähdön yhteydessä jakeissa 196-200, kun Lemminkäinen ”solahuttaa suopetäjän” ladulle. Ihan pian ei Lemminkäinen saanut suksia mukaansa, vaan joutui odottelemaan pohjolassa seuraavaan vuoteen, ehkä kevättalveen sakka, kunnes pääsi suorittamaan ensimmäistä Pohjan akan vaatimaa tehtävää. Runon mukaan lyllyn valmistaminen kesti koko syksyn ja kalhun kavertaminen vei talven ajan.

*”Lyylikki, lyllyjen seppä,
Kauppi kalhujen tekijä,
Syksyn lyllyä laati,
Talven kalhua kaverti,
(XIII, 69-70)*

Muinaisuuksien valmistamisen periaatteet

Muinaissukset valmistettiin kiskomalla lyllymännystä. Alku lyötiin kirveellä ja rakoa kasvatettiin eri työkalujen avulla. (Naskali, E.) Hugo Sandbergin mukaan usein kelvoinen suksilyly löytyi märän ja kuivan maan välistä, niinkutsutun vesivalo-jängän laidasta, siis suoalueelta. (H.S..) Lyly on kaarevaksi kasvaneen männyn alapuoli, jossa puun syyt ovat tiukemmat ja läpeensä pihkaiset ja kovat, niin kuin syyskerros tavalliseksi kasvaneen männyn syissä. Kiskottaessa puun syyt jäivät ehjiksi (Naskali), lasimaisen koviksi. (Nikkilä s.41).

Suksen pohjan käsittely

Kiskomalla valmistetun suksen pohjassa oli perusluisto kokonaisten puunsyiden sileänä pihkaisena pintana. Lisää luistoa saatiin pohjaa rasvaamalla. Siihen yhtenä parhaimmista rasvoista mainitaan karhun jalan rasvainen alusta, pättäre. Myös muita eläinperäisiä rasvoja käytettiin. Kantelettaessa mainitaan sian rasva (II:330:18).

Pito on yleensä aikaansaatu kiinnittämällä sukseen pohjaan pala eläimen karvaista nahkaa, joskus pohjattiin koko pohja. Joissakin muinaissuksissa on sivuilla reikiä pohjanahan kiinnittämistä varten. Peuran tai poron koipinahka on ollut hyvä pohjausaines. Nahka on kiinnitetty pohjaan myötäkarvaan siten, että potkaistaessa syntyy vastakarvaan

pito ja suksea luistatettaessa myötäkarvaan luisto. Usein kiinnityskohta lovettiin, jolloin nahka painui suksenpohja tasalle (Nikkilä s.41).

Lemminkäisen molempia suksenpohjia oli voideltu poron talilla:

*"Voiti voilla suksiansa,
talmasi poron talilla"
XIII: 71-72*

Lemminkäisen kalhun pohjassa ei ehkä ollut karvanahkaa pitoa lisäämässä, koska sekin voideltiin. Karvanahasta ei kerrota mitään. Liukumasuksen, lylyn, olaasta Kalevalassa ei myöskään ole mainintaa.

Epäpariset sukset

Lemminkäisen hiihti lylyllä ja kalhulla, siis epäparisilla suksilla. Epäparisia suksia pidetään botnisen suksen erikoismuotona (Hanki kantaa kulkijaa). Epäpariset sukset ovat eri paria: toinen, tavallisesti vasen sukki, on pitkä liukusuksi ja toinen, oikean jalan sukki on lyhyt potkusukki. Liukusuksi on nimeltään lyly. Lylyn muita nimiä ovat lylysuksi ja paljakka. Potkusukki on yleisimältä, Kalevalassakin käytetyltä nimeltään kalhu. Potkusuksen muita nimityksiä ovat kalhutin, koipipotka, sivakka, potakka, potaska, potasma, koipisivakka ja savek. Nimitysten vaihtelu johtuu alueellista eroista. Lylysuksi oli erityisen jalkava ja takapainoinen. Sen pituus vaihteli 280 – 350 senttimetrin välillä. Kalhun pituus oli tavallisesti 2/3 lylyn pituudesta.

Epäparisten suksien syntyyn lienee vaikuttanut se, että on haluttu käyttää hyväksi olaksellisen suksen liukuominaisuuksia ja karvanahkapohjaisen suksen soveltuvuutta potkimiseen. Lylyllä ja kalhulla hiihdettiin liukuen vasemman jalan varassa, samanaikaisesti oikealla jalalla potkittaessa. Hiihtotapa rasitti jalkoja epätasaisesti, mutta mainitaan, että epäpariset sukset olivat erityisen hyvät vaaroja noustaessa sekä kovalla lumialustalla, esim. jalaksen jäljissä. Kääntyminen kävi epäparisilla suksilla kätevästi alavilla paikoilla, mutta ei metsäisessä maastossa: oikea jalka nostettiin ensin korkealle niin, että kalhun kanta ei osunut maahan, kun se käännettiin ympäri. Sen jälkeen oli helppoa kääntää lyly kalhun viereen vasemmalla jalalla nostaen (H.S: s.35).

Epäparisten suksien syntyajasta ei ole varmoja esihistoriallisia todisteita. Ornamenttien runsastuminen viikinkiajan (800 –1025 jKr.) suksissa saattaa olla osoitus liukumasuksen koristelusta. Suomesta löydetyt koristellut sukset ovat lähes kaikki parittomia. Sukki oli paitsi tarvekalu, myös arvosine. Sopivan puuaineksen löytäminen oli haastavaa ja suksen valmistus kesti aikansa.

Lyly ja kalhu olivat vielä yleisesti käytössä Suomessa 1850-luvulla ainakin Pohjois-Suomen eräillä alueilla Kuusamon ja Rovaniemen pohjoispuolella ammattimaisen peuranmetsästyksen yhteydessä. Tuolloin perinnönjaossa hyvä suksipari arvioitiin hyvämaidon lehmän arvoiseksi (Nikkilä s.37)

Suksien valmistaminen ammattina oli "Kalevalan aikaan" ilmeisesti kohtuullisen kannattavaa. Lyylikki Kauppi oli melko rikas mies päätellen siitä, että hän asui muutoin köyhällä alueella kartanossa. Lemminkäisen suksien hinta oli suhteellisen korkea, syksyn ja talvikauden palkka.

Sauvat

Muinaiset sauvat valmistettiin puusta. Sauvojen sommat muodostettiin puukiekoista tai viitsaksesta.

Karjalan seudulla ja monilla muillakin seuduilla Suomessa on pyyntimatkoilla yleisesti käytetty rauta-kaudella yhtä sauvaa, jonka toisessa päässä on keihään kärki. Epäparisilla suksilla hiihdettyä yhdellä sauvalla lyötiin maata vasemmalle puolen (Nikkilä s.43): Siellä oli liukumasuksi paikoillaan maata vasten liukuen, oikealla puolella suihki kalhu viistosti edes takaisin - ei sinne puolelle sauvaa olisi mahtunutkaan lyömään. Oikealla puolella oli myös jousi kannettavana olalla.

Karjalaiset metsästäjät käyttivät pihlajasta valmistettua sauvaa, jossa oli pahkainen eli visainen ”porkka” somman sijaan. Pihlaja oli kestävä puulaji. Se oli käytännöllinen siinä, kun piti saada aikaan luja lyönti ilvestä tai sutta tapettaessa.

Lemminkäisen oli kosioretki kohdentui Pohjolaan. Pohjoisessa oli tapana hiihtää kahta sauvaa käyttäen. Kahta sauvaa käytettiin yleisesti Pohjois-Suomessa (H.S. s.71) ja Pohjan akan maillahan hirvenhiihto tapahtui. Sauvojen valmistuksesta kertovasta runosta saa kuvan, että Lemminkäisen käyttöön valmistettiin vain yksi sauva;

*”Päivän vuoli sauvan vartta
toisen sompoa sovitti.”
XIII:70*

Sauvan valmistaminen ei selvästikään ollut yhtä työlästä kuin suksien. Myöhemmissä runoissa käy selvästi ilmi, että Lemminkäinen käytti hiihtäessään kahta sauvaa. Toisena sauvana palveli Lemminkäisen mukana ollut keihäs, karjalaisten porkkapäinen saalistusväline. Tämä selviää hirvenhiihtotapahtuman myöhemmissä vaiheissa, kun Lemminkäinen menettää suksensa ja sauvansa (XIII: 252-256).

*lysmätti lyly lävestä,
sortui suksi pälkähästä
kalhu taittui kannan tiestä
keihäs kenkimäsjoilta
sauva somman suoverosta
(XIII: 252-256)*

Sauvan valmistaminen ei selvästikään ollut yhtä työlästä kuin suksien. Sauvalla oli kuitenkin hintansa: Voidakseen tilata suksisepältä suksisauvan täytyi ensin saalistaa saukko ja kettu. Odotellessaan hiihtovälineidensä valmistumista Lemminkäisellä oli siis odotusajalle tekemistä jahdatessaan saukkoja ja kettuja. Lemminkäisen suksien hintaa Kalevalassa ei kerrota.

*Sai lyly lykittäväksi,
Kalhu kannan lyötäväksi,
Sauvan varret valmihiksi,
Sompaset sovitetuksi,
Saukon maksoi sauvan varsi,*

Sompa ruskea reposen.
(XIII, 69-70)

Lemminkäisen hirvenhiihto

Varsinaisiin hiihtotapahtumiin päästän parinsadan jakeen jälkeen, kun sukset on saatu ja huollettu ja muut varusteet ovat käsillä. Lemminkäinen oli luonteeltaan tulinen ja hirvenhiihtoon lähtö oli sen mukainen:

*“Tuo on lieto Lemminkäinen,
Lykkäsi lylyn lumelle,
Kuni kyyn kulon-alaisen,
Solahutti suopetäjän,
Kuni käärmeheän elävän.
(XIII, 196-200)*

Hugo Sandbergin mukaan Lemminkäisen sukset olivat erityisen onnistuneet, koska niiden ”liikunto” oli niin hyvä. (H.S.s.37). Lemminkäisen matkavauhti oli ennennäkemättömän nopeaa, kun hän pääsi hiihtämään. Suksista kuvataan suihkivan tulta ja sauvojen päistä kerrotaan nousevan savua:

*“Tuli suihki suksiloista,
Savu sauvojen nenistä.”
(XIII, 145-146)*

Vauhti oli tarpeen, sillä Lemminkäisen kohde, hiiden hirvi oli loihdittu juoksemaan kovalla vauhdilla. Hiisi oli antanut, ilmeisesti Pohjan akan pyynnöstä, hirvelleen neuvon, että Lemminkäistä tuli hiihdättää hikeen asti.

*“ Hiihätä hikehen miestä,
Lemminkäistä liiatenki!”
(XIII:82-83)*

Vaihtelevilla paikoilla tapahtuva hiihto asetti hiihtäjälle kovat vaatimukset. Välillä kuljettiin suolla, välillä aukealla, toisinaan taas kovassa korvessa, tiheässä metsässä. Maasto oli vaihtelevaa ja vaativaa, toisinaan hengenvaarallista ja arvaamatonta, kun kuljettiin ”hiien hiilikankahia” ja ”jumalan sysimäkiä”. Hengen lähtö oli varmaan lähellä, kun kuljettiin ”Kalman kartanon perätse”.

*” Hiihti soita, hiihti maita
hiihti korpia kovia.
jumalan sysimäkiä,
hiien hiilikankahia.”
(XIII:81-84)
Hiihto surma suun e’etse,
Kalman kartanon perätse
(XIII:150-152)*

Lemminkäistä kohtasi matkalla lukemattomat vastoinkäymiset. Hirvi katosi näköpiiristä välillä kokonaan. Harhailtuaan useita päiviä hän kuuli neitojen tirsuntaa. Hirvi oli kulkenut neitojen ohi ja kaatanut kaikki keittiötarvekalut mennessään. Naisten antamia ohjeita seuraten Lemminkäinen pääsi hirven jäljille ja saikin sen kiinni. Hän sitoi hirven tarhaan tukevasti ja oli jo lähdössä hakemaan palkintoaan, Pohjan neitoa vaimokseen. Lemminkäinen kehuskeli itseään ja ajatteli ihastellen tulevaa vaimoaan. Hirvi suuttui ja tempoi itsensä irti kahleista ja pakeni.

*"Siinä veitikkä verevä
jopa suuttui jotta syäntyi
Kovin suuttui ja vihastui
hiihti hirveä jälestä."
XIII: 247-250*

Nyt oli Lemminkäisen vuoro suuttua. Hän lähti hiihtämään uudelleen hirven perässä. Suutuksissaan hän kuitenkin ilmeisesti potki liian tulisesti suksillaan, koska ne ensin irtosivat jaloista, eksyivät ladulta ja lopulta rikkoontuivat. Hiihdon rytmi häiriintyi, kun sauvana käytetty "keihäs taittui kenkimäsijoistaan."

*"Lysmätti lyly lävestä,
sortui suksi pälkähästä
kalhu taittui kannan tiestä
keihäs kenkimäsijoista."
(XIII:52-56)*

Hirvi pääsi karkuun, Lemminkäinen masentui, kun kovan työn tulos ei tuottanutkaan haluttua tulosta. Ihanan neidon menetys kirpaisi. Kadotettuaan suksensa ja sauvansa, Lemminkäinen päätti suutuspäissään, ettei koskaan enää lähde hirveä hiihtämään, eikä siis myöskään tavoittelemaan mahdottomia, eli pohjan akan tytärtä vaimokseen. Näihin katkeriin tunnelmiin XIII runo päättyy.

Uusi yritys

Hiihtotarina jatkuu kuitenkin vielä seuraavassa runossa XIV. Aikaa on vierähtänyt ja sankari on kerinnyt rauhoittua. Hän punnitsee mielessään jo kotiinpaluutakin, mutta harkitsee vakavasti vielä ponnistusten jatkamismahdollisuuksia. Tuumailtuaan hän tulee toisiin aatoksiin, lannistumismieliala väistyy ja tervehenkinen realismi saa sijaa. Hän suunnittelee rauhallisempaa taktiikkaa seuraavaa yritystä varten. Hänen mielessään välähtää metsän emäntä. Hän oli jo aiemmin saanut apua metsän neidoilta. Tulinen Lemminkäinen kasvaa ymmärtämään, että yksin hän ei tehtävästä selviydy, vaan tarvitsee korkeampien voimien apua.

*"heittäisikö hien hirvet
itse kulkisi kotihin
Vai vielä yrittelisi
Hiihtelisi hiljallehen
mieliksi metsän emännän"*

(XIV:5-9)

Koska hiihtovälineet ovat rikkoituneet, tarvitaan uudet. Lemminkäinen ei kokemuksiensa perusteella käänny enää Lyylikki Kaupin puoleen, vaikka tämän valmistamissa suksissa ei sinänsä ollut mitään vikaa. Tällä kertaa sukset anotaan ja saadaan itseltään Ukko ylijumalalta. Lemminkäisen pyyntö on kohtelias, mutta suora.

*"Tee nyt mulle suorat sukset
kepeäiset kalhuttimet"
(XIV:15-16)*

Suksenpyytämisoron on pitkä. Siinä Lemminkäinen huomioi lukuisat muinaiset metsänhenget, jumalat ja jumalattaret. Hän saakin lopulta näiden suosion osakseen, sillä jo seitsemäntenä hiihtopäivänä uusilla suksilla hiihdettäessä hiiden hirvi on Lemminkäisen näköpiirissä. Suksien valmistamisesta ei tässä yhteydessä kerrota mitään. Lemminkäinen vaan yksinkertaisesti lähtee hiihtämään uusilla suksilla. Huomio kiinnittyy nyt kokonaan kohteeseen: hiiden hirveen.

*"Miellytti metsän emännän
Itsenki metsän isännän,
taivutti Tapion neiet
Juoksuttivat jou'uttivat
Hiien hirven kätköstänsä"
(XIV:236-243).*

Henkiolentojen avulla hiisi jää Lemminkäisen loukkuun. Lemminkäinen saa viimeinkin tehtävävän päätökseen. Lemminkäinen asettaa hiiden hirven hartioilleen voittoisan sankarin elein.

Hiihtoretki päättyi menestyksekkäästi. Kosintaretki sen sijaan ei. Pohjan akan pyynnöt ovat loppumattomat: Lemminkäisen piti vielä valjastaa hiiden varsa ja lopulta noutaa joutsen Tuonelan joesta. Hän selvittää toisen tehtävä, varsan, mutta Tuonelan joutsenen pyydystäminen ei onnistu. Jokiretki koituu Lemminkäisen pään menoksi. Hänet paloitellaan joen mustaan veteen.

*"Se oli loppu Lemminkäisen
Kuolo ankaran kosijan
Tuonen mustassa joessa
Manalan alanteheassa."
(XIV: 456-460).*

Myöhemmissä runoissa sankarin äiti onnistuu pelastamaan poikansa Tuonelasta ja Lemminkäinen pääsee pakenemaan Pohjolasta. Kotona ollessaan kaukomieli alkaa saada taa sijaa. Sankari tahtoo nyt sotimaan. Lemminkäisen äiti saa hänet estetyksi lähtemästä sotaan. Hän toimittaa poikansa ulkomaille kolmeksi vuodeksi.

Lisävaloa Kantelettaresta

Kalevalan hiihtokertomus jättää muutaman seikan arvoitukseksi: Oliko Lemminkäisen suksessa olasta, ja mikä olikaan suksien hinta? Oliko hänellä kilpakosijoita ja kuka lopulta saa pohjolan neidon omakseen. Entä minkälainen itse asiassa olikaan hiiden hirvi?

Kanteletar on kokoelma kansanrunoja samoilta keruumatkoilta, kuin Kalevalankin runot. Kanteletar julkaistiin vuonna vvvvv. Kantelettaren runot kertovat pääasiallisesti naisten elämästä, arjesta ja työnteosta. Kantelettaresta on kuitenkin noin 90 runoa toisen kirjan loppupuolelta kolmannen alkupuolelle, jotka käsittelevät miesten elämänpiiriä. Näissä runoissa tulevat suksi ja hiihtäminenkin esiin.

Kantelettaren toisessa osassa on runo 332, joka kertoo rakentelemisesta. Runossa puhutaan suksen rakenteesta, jossa todetaan suksen päälipinnan olevan siivo.

*"Siivo päällinen sivakka".
(Kanteletar III:332)*

Samassa yhteydessä ylistetään suksen ohjautuvuutta, jolla viitataan suksen olaaseen.

*"Jalo on suksi suunnallinen"
(Kanteletar II:332)*

Lylyn pohjassa siis oli olas. Rautakauden työkalut mahdollistivat olaan tekemisen. puutyötä tekevien käytettävissä olivat ainakin kirves, tarvoin ja tuura, ehkä jokin höyläntapainenkin. Suksen hinta sen sijaan ei selviä Kantelettarestakaan.

Kolmannessa kirjassa on runo 2, jonka nimenä on Lyylikin hiihdäntä. Siitä saamme lisätietoa olaasta:

*"Lykkäsi lylyn lumelle,
olaspohjan ottamahan"
(Kanteletar III: 2, 15-16)*

Tämä runo tuo mielenkiintoisen lisän itse hiihtotapahtumiin. Kalevalassa Lyylikki Kauppi mainitaan suksiseppänä, joka valmisti Lemminkäisen ensimmäisen suksiparin. Kanteletar kertoo hirvenhiihdäntätarinan siten, että sen päähenkilönä hiihtää itse suksiseppä Lyylikki Kauppi. Lyylikki valmistaa itselleen sukset ja lähtee hirvenhiihdäntään hänkin: "itse seisottui lylylle" (III:2, 57). Lyylikki osoittautuu hyväksi hiihtäjäksi ja saakin hirven kiinni. Runossa on muutamia samoja säkeitä kuin Lemminkäisen hirvenhiihtorunossa (3:2,70-74.)

Pettymys on Lyylikki Kaupillakin osanaan: Saavuttaessaan hirven, kädessä tuntuikin kuusen kuori. Hiiden hirvi olikin jotain aivan muuta, kuin odotettiin.

"pää oli pantu mättähästä,

*silmät lammin pulpukoista,
korvat lammin lumpehista,
sarvet raian haarukasta,
suonet kuivista kuloista,
sääret aian seipähjhistä,
selkä aian aiaksista,
muu runko lahosta puusta,
talja kuusen koskuesta”
(Kanteletar III:2, 93-102)*

Koko ”Hirvi” olikin puusta koottu ja loihdittu vaan juoksemaan. Mitäpä hiiden hirvestä muuta voisi odottaakaan? Oliko Lemminkäisen Kalevalassa jahtaama hiiden hirvi samanlainen, kuin Lyylikki Kauppi Kantelettaressa jahtaama hiiden hirvi? Saadessaan hirven ensimmäisen kerran kiinni, Lemminkäinen, sitoi hirven vaahterisella vaajalla. Olisi siinä keihäs tylsynyt, jos puista hirveä olisi keihäällä ruvennut taltuttamaan.

Kuka sai tavoitellun Pohjan tyttären?

Kalevala kertoo useista muista Pohjan neidon kosijoista. Pohjan neidot olivat kauniita ja ilmeisen hyviä talouden- tai ainakin kurinpitäjiä, sillä pohjan neidolta pyydetään Kantelettaressa kurinpidollisia toimia laiskoja kohtaan:

*”Jok on jäykkä juoksullansa,
eli laiska laukullahan
sitä siimalla sivalla
rautaruoskalla ravahuta.”
(II:337, 19-22)*

Näihin muihin Pohjan tytön kosioiretkiin ei kuitenkaan liity hiihtämistä. Pohjan neitoja tavoittelivat itse luomistyössä apuna toiminut jumala Väinämöinen ja hänen kiistakumppaninsa Joukahainen. Näiltä pohjan akka pyysi lahjaksi sen sammon, jonka taonnasta kertova runo on yksi Kalevalan kuuluisimmista runoista. Sampoa takoi Seppo Ilmarinen (XXIX), joka sitten astelikin suurissa Pohjolan häissä sulhasena.

Lemminkäinen ei päässyt pohjolan häihin edes vieraaksi huonon luonteensa vuoksi. Juhlien emäntä pelkäsi mahdollista tulevaa tappelua.

*”Elä kutsu Kaukomieltä,
Tuota Ahti Saarelaista,
kun on kaikitse toraisa
Aivan tarkka tappelija”
(XVIII:190-194)*

Isot pidot eivät koskaan kuitenkaan pysy salassa, joten kuokkavieraita saatiin Pohjolan häihin. Lemminkäinen laittautui paikalle ja tappoi Pohjolan isännän. Kostoksi Pohjan akka poltatti Lemminkäisen kodin. Lemminkäinen läksi kostomatkalle Pohjolaan, mutta Pohjan akka laittoi niin kovan pakkasen, että Lemminkäinen oli paleltua ja joutui palaamaan kotiinsa.

Hihtäminen Kalevalan lopusanoissa

Hihtäminen nousee esiin vielä Kalevalan loppurunossa – tosin kuvainnollisessa mielessä. Siinä tarinankertoja selvittää, miten oli oppinut tämän tarinan kotonaan ja kertoo ”hihtäneensä” laulun kuulijoille ja taitelleensa vielä oksia ladun varteen merkeiksi:

*”Vaan kuitenkin kaikitenki,
Lau’un hiihin laulajoille,
lau’un hiihin, latvan taitoin,
Oksat karsin, tien osoitin.”
(XV:55-60).*

Lähteet:

kirjat:

Eljanko - Kirjavainen 1969: Suomen hiihdon historia 1886-1968, Porvoo WSOY
Heporauta , F.A. (toim.) 1954: Kalevala lyhennettynä SKS, Helsinki
Nygrén - Raevuori - Mäki-Kuutti 1983: Pitkä latu, Helsinki, Porvoo WSOY
Kalevala – Karjalais-Suomalainen kansaneepos, Petroskoi 1975
Kalevala with The Kalevala art of Akseli Gallén-Kallela WSOY Porvoo 1985, translated by W.F. Kirby
Kalevala, Tallinn “Eesti Raamat” 1985
Kalevala 1999, Otava, Helsinki
Kalevala, Like Gummerus Kirjapaino JKL 1999
Kalevala Osa 1, Nykytekstein varustettu näköispainos vanhasta Kalevalasta (1935), TAMMI Helsinki 1999
Kalevala 2000, Gummerus Kirjapaino Oy Jyväskylä, SKS toimituksia 14
The Kalevala or poems of the Kalevala District (Translated by Francis Peabody Magouin Jr.)
Kanteletar, elikkä Suomen kansan vanhoja lauluja ja virsiä 1947, SKS
Kanteletar 2000, Gummerus Kirjapaino Oy Jyväskylä SKS toimituksia 3
The Kanteletar, Oxford New York 1992, Selected and translated by Keith Bosley
Kuva-Kalevala, Kirjayhtymä
Mäkinen, Antti 2001: Hanki kantaa kulkijaa, Kainuun museo, Kajaani
Naskali, Eero 1990: Suksi muinaislöytöjen valossa/ Latua! Hiihtomuseon vuosikirja, Lahti Ecapaino
Naskali, Eero: On Ancient Skis, The 2nd FIS Ski Historical Conference 2001,
Nikkilä, Eino 1966: Suksen tarina, Porvoo WSOY
Paasilinna, Arto 1998: Hankien tarinoita Tietosanoma
Pihkala, Lauri 1941: Suomen latuja, Helsinki, Otava
Parviainen, Helena: Suksen ja Hiihdon alkuperästä, Yhdessä Hiihtäen 2002 Helsinki Editä
Rahimova, Elina: Variation of the crystallized imagery in oral poems in the Kalevala metre/ The Kalevala and World's Traditional Epics SKS 2004 Tampere
Sandberg, Hugo 1891: Hiihtourheilu Suomessa, näköispainos/Tornedalica N:o 28, Tornio 1976
Santala, Lauri (toim.)1926: Suomen hiihto I, Porvoo WSOY
Vilkuna, Janne 1993: Mäntän karvanahalla pohjattu muinaissuksi, Masunni 1, Tampere
Vilkuna, Janne 1998: The Binding of the prehistoric ski from Mänttä, Finland, History of Skiing Conference 1998

lehdet:

Hiidenkivi 6/2001: Kuukka Väinö: Sammatin patriarkka kansakuntaa tekemässä (V.K.)
Hiidenkivi 3/2002: Sulkunen, Irma: Miten Lönnrot-myytti rakennettiin
Suomen Urheilulehti 1935, 25.2. V.K.: Murtoaahiihtoa harrastettiin jo Kalevalassa
Tiede 1/2004: Mäkelä, Eeva: Lohikäärme lentää yhä
Urheilun Kuva-aitta 1959, jouluna

muut lähteet:

<http://www.nba.fi/NATMUS/MUSEUM/Opetus/rautakau.htm#>

Perusnäyttely ja käsiarkisto, Hiihtomuseo, Lahti